

Jolanta LATOSIŃSKA
Marcin ŻEK

Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu

FUNKCJA TURYSTYCZNA SPAŁY

Spała – znana w kraju miejscowość wypoczynkowa – położona jest w województwie łódzkim nad Pilicą w otoczeniu Spalskiego Parku Krajobrazowego. To dawna osada młyńska, obszar polowań królów polskich, rezydencja łowiecka carów Rosji, prezydentów polskich, a w okresie powojennym ośrodek Funduszu Wczasów Pracowniczych (FWP). W Spale znajduje się znany w Polsce i poza granicami naszego kraju Ośrodek Przygotowań Olimpijskich (OPO) – Centralny Ośrodek Sportu (COS), z którego obiektów obecnie mogą korzystać nie tylko sportowcy, ale i turyści. Miejscowość przyciąga urokami środowiska naturalnego, tradycją wypoczynku, zagospodarowaniem turystycznym i sportowo-rekreacyjnym, komfortem oraz nowymi pomysłami. Rokrocznie w drugą niedzielę września odbywają się tutaj ogólnopolskie dożynki z udziałem prezydenta Polski. W maju 2011 r. miejscowość obchodziła 500-lecie swego istnienia.

Tradycja Spały jako ośrodka turystycznego sięga lat powojennych, a badań naukowych nad funkcją turystyczną Spały w łódzkim ośrodku naukowym drugiej połowy lat 80. XX w. (PRZYBYSZEWSKA 1987, ŁUCZYŃSKA 1990, LISZEWSKI 1991). To miejscowość o rozwiniętej funkcji turystycznej, w której – podobnie jak w wielu innych miejscowościach kraju – w dobie gospodarki

rynkowej zachodzą liczne zmiany. Opracowanie jest próbą określenia kierunku tych zmian.

Funkcja turystyczna postrzegana jest dzisiaj jako „wszelka działalność społeczno-ekonomiczna w miejscowości lub regionie skierowana na obsługę turystów, z której wynika jej (jego) zdolność do zaspokajania określonych potrzeb turystycznych” (KUREK, red. 2007, s. 40). Funkcja turystyczna w niniejszym opracowaniu została określona na podstawie zarówno zagospodarowania turystycznego, wielkości ruchu turystycznego w obiektach noclegowych oraz jego struktury na podstawie badań ankietowych jak również bilansu użytkowania ziemi¹.

Charakterystyka miejscowości

Spała to niewielka wieś licząca dzisiaj około 450 stałych mieszkańców, położona w gminie Inowłódz w województwie łódzkim, 10 km na wschód od Tomaszowa Mazowieckiego. Przez miejscowość przebiega droga kołowa łącząca Tomaszów Mazowiecki z Inowłodzem i, dalej, z Opoczmem. Odległość drogowa Spały od najbliższych miast wojewódzkich: Łodzi (65 km), Kielc (95 km) i Warszawy (115 km) gwarantuje dostępność samochodem osobowym w czasie 1–1,5 godziny. Spała położona jest we wschodniej części Wyżyny Łódzkiej na lewym brzegu rzeki Pilicy na wysokości 148–157 m n.p.m. licząc od dna doliny do najwyższej położonej, północnej części Spały. Miejscowość została założona na terenie Puszczy Pilickiej stanowiącej do dzisiaj jeden z największych kompleksów leśnych w Środkowej Polsce (LISZEWSKI 1991).

Pierwsze wzmianki na temat Spały pochodzą z około 1511 r., a nazwa miejscowości wywodzi się od nazwiska właścicieli młyna Bartłomieja, a potem Marcina Spałów. Istnienie rodziny Spałów potwierdzają księgi metrykalne parafii inowłodzkiej z 1776 r. Dalszy rozwój Spały związany był nie z młynem i tartakiem należącymi do Spałów, lecz z ogromnym kompleksem leśnym bogatym w łowną zwierzynę, gdzie polowali książęta i królowie polscy (Władysław Jagiełło, Kazimierz Jagiellończyk, Władysław Herman), a za czasów zaborów carowie Rosji. Carowi Aleksandrowi III Spała zawdzięcza

¹ Opracowanie zostało przygotowane na podstawie badań terenowych przeprowadzonych podczas ćwiczeń terenowych zatytułowanych „Region turystyczny”, które odbyły się w Spale w dniach 21–25.06. 2010 r. z udziałem studentów I roku Uzupełniających Studiów Magisterskich kierunku Turystyka i rekreacja na Uniwersytecie Łódzkim.

wybudowanie pierwszego myśliwskiego pałacyku wraz z budynkami przeznaczonymi dla oficjałów, służby i ochrony kozackiej. Następnie Spałę przejął w posiadanie car Mikołaj II, za panowania którego polowania w spalskich lasach były bardzo uroczyste i uświetniane udziałem książąt i monarchów innych państw. Ostatni raz car Mikołaj II polował w Spale w 1912 r. Po odzyskaniu niepodległości posiadłość carska została przekazana w 1920 r. na rezydencję Naczelnika Państwa i stała się później letnią rezydencją prezydenta Rzeczypospolitej. W Spale przebywali: Józef Piłsudski, Stanisław Wojciechowski, Ignacy Mościcki. Na polecenie prezydenta S. Wojciechowskiego wybudowano istniejący do dziś modrzewiowy kościółek w stylu podhalańskim (1922 r). Najdłużej w Spale rezydował prezydent Ignacy Mościcki (1926–1939), za czasów którego rezydencja spalska nabrała okazałego wyglądu. W okresie międzywojennym rezydencjonalna Spała była miejscowością zamkniętą, jedynie w okresie oficjalnych uroczystości, np. dożynek, przyjmowano delegacje i organizowano okolicznościowe imprezy. W 1927 r. odbyły się pierwsze prezydenckie dożynki, na które przybyło 38 tys. osób i specjalnie na tę okazję wybudowano stadion, a później w 1935 r. dużą halę sportową (po zakończeniu II wojny światowej, spalskie obiekty zaczęły służyć sportowcom). Za czasów Prezydenta Mościckiego dawny drewniany most na Pilicy zastąpiono w 1936 żelbetową konstrukcją o reprezentacyjnym i eleganckim wyglądzie (stylowe poręcze, latarnie, kamienne gazony) (KOBALCZYK 2011). W 1936 r. w okolicach Spały zorganizowany był Międzynarodowy Zjazd Drużyn Harcerskich. II wojna światowa przyniosła duże zniszczenia, pałac prezydencki nie przetrwał działań wojennych, został obrabowany i spalony w 1945 r., w dniu wejścia do Spały wojsk radzieckich. Dziś można oglądać jedynie jego fundamenty w pobliżu budynku recepcji Funduszu Wczasów Pracowniczych i Domu Wypoczynkowego (DW) „Rogacz”. W 1948 r. decyzją ówczesnego prezydenta PRL B. Bieruta Spała przekazana została powstającemu Funduszowi Wczasów Pracowniczych z przeznaczeniem na miejscowość wypoczynkową. Decyzja ta otworzyła po raz pierwszy „zamkniętą” do tego czasu miejscowość i rozpoczęła okres przebudowy i adaptacji istniejących obiektów do nowych potrzeb, gdzie największą rolę odgrywał FWP i utworzony (w 1968 r.) w oparciu o spalską bazę Wojewódzki Ośrodek Sportu w Łodzi – Ośrodek Szkolenia Sportowego w Spale, obecny Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale – oddział Centralnego Ośrodka Sportu w Warszawie. COS, który był obiektem zamkniętym, przygotowanym na potrzeby sportowców, po 1989 r. został udostępniony dla celów rekreacyjnych i turystycznych (PRZYBYSZEWSKA 1987, ŁUCZYŃSKA 1990, LISZEWSKI 1991).

LISZEWSKI (1991, s. 9) w pracy *Spała. Morfologia i funkcja miejscowości wypoczynkowej* podkreśla tak bardzo związaną z tą miejscowością „trwałość sukcesji funkcji rezydencjonalnej szczebla państwowego”, precyzując dalej: „Budowę rezydencji (myśliwskiej) rozpoczął monarcha i zaborca, car Rosji, po wyzwoleniu adaptował ją na swoje potrzeby prezydent niepodległej Polski, a w kilkadziesiąt lat później w pobliżu Spały (w miejscowości Konewka) powstała nowa rezydencja, tym razem przywódców PZPR sprawujących władzę w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Autor opracowania podkreśla również dwutorowość procesu przekształcenia Spały jako ośrodka rezydencjonalnego w jednostkę osadniczą o funkcji wypoczynkowej poprzez adaptację istniejących wcześniej obiektów na nowe potrzeby oraz budowę zupełnie nowych obiektów wypoczynkowych jak gdyby „doklejanych” (budowanych w otoczeniu) do starej rezydencji. Należy zwrócić uwagę także na wielopłaszczyznowość procesu przekształceń w Spale, który trwa nadal, lecz ma w chwili obecnej nieco inne oblicze. Po pierwsze są to przekształcenia własnościowe obiektów wypoczynkowych (prywatyzacja), po drugie modernizacja i podnoszenie standardu tych obiektów, po trzecie budowa nowych obiektów noclegowych, po czwarte – co ciekawe – adaptacja dawnych obiektów wypoczynkowych na cele mieszkaniowe (poniekąd rezydencyjne), tylko w innej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, a po piąte budowa nowych osiedli mieszkaniowych – willowych (rezydencjonalnych). Zagadnienie to szczegółowo zostanie przedstawione w dalszej części pracy. Na przełomie lat 80. i 90. i w latach 90. XX w. w okresie transformacji, wkroczenia do Polski gospodarki rynkowej i przekształceń własnościowych Spała po latach użytkowania głównie przez centralnie sterowane FWP i COS przeżywała kryzys, z którego – jak wykazują badania – wydaje się wychodzić zwycięsko.

Atrakcyjność turystyczna Spały

O atrakcyjności turystycznej Spały decydują jej walory turystyczne, głównie przyrodnicze i krajobrazowe, wydarzenia oraz zagospodarowanie turystyczne. Spała położona jest w otoczeniu Spalskiego Parku Krajobrazowego (SPK) utworzonego w 1995 r. w dolinie Pilicy oraz cennych przyrodniczo terenów przyległych. Okoliczne lasy nazywane są Puszczą Pilicką, choć w rzeczywistości nie mają charakteru historycznej puszczy, gdyż dominują tu lasy sosnowe w różnym wieku, rzadziej występują lasy liściaste i mieszane. Na

terenie parku i otuliny istnieje pięć rezerwatów, najbliższej Spały znajduje się Rezerwat Przyrody „Spała” (utworzony w 1958 r.) chroniący naturalny las mieszany z udziałem jodły, który jest przykładem lasu pierwotnej Puszczy Pilickiej. Ze względu na rezydencjonalny charakter Spały i towarzyszące po- bytom carskim i prezydenckim polowania, okoliczne lasy zostały oszczędzo- ne przed wyrębem, dlatego też zachował się okazały drzewostan złożony z dębu szypułkowego, sosny, klonu zwyczajnego, jaworu, grabu, jodły i świerka. Rezerwat położony jest po obu stronach Pilicy, około 1 km na wschód od Spały. Pozostałe rezerваты przyrody na terenie SPK, bardziej od- ległe od Spały, to Konewka, Żądłowice, Jeleń i Sługocice. W pobliżu Spały poza terenem parku znajduje się Rezerwat Przyrody „Gać Spalska” (utwo- rzony w 2006 r.) obejmujący odcinek koryta rzeki Gać oraz przylegające doń obszary leśne. Rezerwat ten chroni naturalnie wykształcone zespoły roślinne – głównie łęg jesionowo-olszowy i ols porzeczkowy, gdzie występują rzad- kie rośliny i zwierzęta związane ze śródlęsną rzeką nizinną. Rezerwat został objęty ochroną „Natura 2000”. Dużym walorem naturalnym Spały poza walorem krajobrazowym jest rzeka Pilica, która może być wykorzystana do celów wypoczynkowych i turystycznych, w tym turystyki aktywnej. Korzy- stając z wypożyczalni kajaków w Spale, pobliskim Tomaszowie Mazowiec- kim, Teofilowie czy Inowłodzu można zorganizować spływ rozpoczynający się w Spale, a kończący w Mysiakowcu czy Nowym Mieście (*Zalew Sulejow- ski...* 2008). Spała nie posiada znaczących walorów antropogenicznych, ale kilka obiektów można uznać za ciekawe: ogrodowy układ przestrzenny Spa- ły oraz zabudowę (dawne koszary sotni kozackiej czy hotele „Savoy” i „Bri- stol”) pochodzące z czasów carskich (LISZEWSKI 1991, WYPYCH 2011); koś- ciółek modrzewiowy pw. Matki Boskiej Królowej Korony Polski, który powstał w 1923 r. na polecenie prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, wzniesiony w stylu podhalańskim; posąg żubra, który stał się nieoficjalnym symbolem Spały – stojący niegdyś pod Białowieżą, sprowadzony do Spały w końcu lat 20. XX w. na polecenie prezydenta RP Ignacego Mościckiego; zabytkowy most widokowy na Pilicy z 1936 r.; pomnik Leśników Polskich i Drzewiarzy poległych i zamordowanych w okresie II wojny światowej (1982 r.); Dom Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy Polskich (1983 r.);

Spała przyciąga licznymi wydarzeniami kulturalno-rozrywkowymi, ta- kimi jak: Dożynki Prezydenckie wznowione w 2000 r. przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego: Hubertus Spalski – Ogólnopolskie Święto Ło- wiewstwa, Myśliwych i Jeźdźców, podczas którego odbywają się Wielkie Spal- skie Łowy, Rodzinny Piknik Jeździecki, Spalski Festiwal Kulinarny „Oswaja- my Diczynę” – w 2010 r. po raz 11. w Spale („Gazeta Bunkrowa i Kurier

Spalski” 2010); Spalski Jarmark Antyków i Rękodzieła – cykliczna impreza plenerowa organizowana przez Lokalną Organizację Turystyczną w Spale zainicjowana w 2005 r. (odbywa się w każdą drugą niedzielę miesiąca od maja do października). Jarmarkowi towarzyszą różnorodne atrakcje: przejażdżki bryczkami, spływy pontonami, zwiedzanie Spały i okolic, warsztat rękodzielniczy dla dzieci i dorosłych. W 2007 roku Spalski Jarmark został uznany za produkt turystyczny roku. We wrześniu 2010 r. w Spale obchodzono Światowe Dni Turystyki, a w maju 2011 r. Spała obchodzi 500-lecie swego istnienia. W Spale działa Lokalna Organizacja Turystyki oraz Klub Miłośników Spały.

Zagospodarowanie turystyczne

Poza walorami turystycznymi o atrakcyjności Spały decyduje jej zagospodarowanie turystyczne: baza noclegowa, gastronomiczna, komunikacyjna i towarzysząca. W niniejszym opracowaniu szczegółowej analizie poddano bazę noclegową Spały oraz omówiono przemiany, jakim podlega.

W 2009 r. w Spale zinwentaryzowano 16 czynnych obiektów noclegowych należących do 10 gestorów, dysponujących łącznie 1250 miejscami noclegowymi (tab. 1). Największą liczbę miejsc noclegowych zarejestrowano w Ośrodku Przygotowań Olimpijskich, na terenie którego zlokalizowane są trzy internaty o standardzie trzygwiazdkowych hoteli – „Olimpijczyk”, „Junior” i „Champion” (łącznie 405 miejsc noclegowych), następnie w obiektach noclegowych FWP – DW „Rogacz”, DW „Miś”, DW „Żbik” (łącznie 223 miejsca noclegowe) oraz w Ośrodku Konferencyjno-Szkoleniowym „Zacisze” (170 miejsc noclegowych). Najmniejszą liczbę miejsc noclegowych zanotowano w willi „Jelonek” (8) i Dworze Carskim (21). Hotel „Mościcki”, o najwyższym standardzie (czterogwiazdkowy), dysponuje 99 miejscami, nieco mniej miejsc posiada trzygwiazdkowy hotel „Prezydent” (80). Poza wymienionymi obiektami bazę noclegową Spały stanowią: „Rezydencja Spalska”, Spalskie Pokoje Gościnne, Schronisko Młodzieżowe „Granamar” oraz Dom Rekolekcyjny „Ostoja”.

W obiektach tych w 2009 r. przebywało prawie 65 tys. gości, co w porównaniu z przełomem lat 80. i 90. jest wartością trzykrotnie większą. Ważnym momentem w rozwoju bazy noclegowej było udostępnienie po 1989 r. Ośrodka Przygotowań Olimpijskich dla turystów, modernizacja starych obiektów i budowa nowych. Spośród badanych obiektów noclegowych naj-

większy ruch sportowo-turystyczny w 2009 r. zanotowano w Ośrodku Przygotowań Olimpijskich (20 130 osób), następnie w obiektach FWP (11 425), Ośrodku Szkoleniowo-Konferencyjnym „Zacisze” (10 335), hotelach: „Prezydent” (8083) i „Mościcki” (7071). Najmniej osób przebywało w Schronisku Młodzieżowym „Granamar” (2800), „Dworze Carskim” (około 1500), „Rezydencji Spalskiej” (blisko 1500), Domu Rekolekcyjnym „Ostoja” (1389), Spalskich Pokojach Gościennych (ponad 700), ale są to zarazem obiekty o najmniejszej liczbie miejsc noclegowych (tab. 1).

Tabela 1. Wykorzystanie bazy noclegowej Spały w 2009 r.

Nazwa obiektu	Liczba	
	miejsc	gości
OPO Spała: Junior (91) Champion (215), Olimpijczyk (99 miejsc)	405	20 130
Hotel „Prezydent”	80	8 083
Hotel „Mościcki”	99	7 071
„Rezydencja Spalska”	55	1 500
„Dwór Carski”	21	1 500
Willa „Jelonek” 2	8	bd
FWP : DW „Żbik”, DW „Rogacz”, DW „Miś”	223	11 425
Dom Rekolekcyjny „Ostoja”	60	1 389
Ośrodek Konferencyjno-Szkoleniowy „Zacisze”	170	10 335
Schronisko Młodzieżowe „Granamar”	58	2 800
Spalskie pokoje gościnne przy ul. Hubala 5	32	bd
Spalskie pokoje gościnne Carska Oranżeria	39	700
Razem	1 250	64 933

bd – brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

Wskaźnik liczby osób przypadających na jedno miejsce noclegowe kształtuje się dla wszystkich badanych ośrodków na poziomie 51,9 osób na jedno miejsce noclegowe. W stosunku do roku 1987, kiedy wynosił 12,9, nastąpił czterokrotny jego wzrost, co potwierdza wypoczynkowy charakter Spały, a może bardziej turystyczny, bowiem w chwili obecnej wskaźnik ten odzwierciedla coraz krótsze pobyty. Oczywiście jest on bardzo zróżnicowany w zależności od charakteru ośrodka. Sądzić zatem należy, że zmienił się w ciągu ostatnich 20 lat profil gości przybywających do Spały. W 2009 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie od 17,9 osób na jedno miejsce noclegowe w „Carskiej Oranżerii”, 23,1 osoby w Domu Rekolekcyjnym „Ostoja”, 27,2 osób w „Rezydencji Spalskiej” do 101 gości w hotelu „Prezydent” i 74,1 w hotelu „Mościcki”. W schronisku „Granamar” oraz w obiektach noclegowych OPO i FWP wskaźnik ten kształtuje się na podobnym poziomie,

i kolejno wynosi 48,2, 49,7 i 51,5. W pozostałych obiektach noclegowych wskaźnik przyjmuje wartość 60,7 dla Ośrodka Szkoleniowo-Konferencyjnego „Zacisze” i 71,4 dla „Dworu Carskiego”. Najwyższe wartości tego wskaźnika zanotowano dla obiektów o wysokim standardzie, co jednocześnie potwierdza pobyty gości konferencyjno-biznesowych w tych obiektach. Na niższą wartość wskaźnika w obiektach FWP wpływają dłuższe pobyty wczasowo-wypoczynkowe gości, a w OPO dłuższe pobyty sportowców. Należy sądzić, iż najdłuższe pobyty realizowali wypoczywający w „Rezydencji Spalskiej”, Spalskich Pokojach Gościennych i Domu Rekolekcyjnym „Ostoja”.

Analizowana baza noclegowa Spały jest bazą całoroczną, natomiast wielkość ruchu turystycznego w obiektach noclegowych wykazuje zróżnicowanie w poszczególnych miesiącach. Sezonowość jest uzależniona od rodzaju obiektu i rodzaju świadczonych usług.

Tabela 2. Wskaźnik sezonowości ruchu sportowo-turystycznego w OPO Spała i ruchu turystycznego w obiektach FWP w roku 2009

Miesiąc	Wskaźnik sezonowości*	
	OPO Spała	FWP
Styczeń	96,45	62,81
Luty	106,41	75,62
Marzec	71,89	86,65
Kwiecień	103,73	121,00
Maj	104,14	141,58
Czerwiec	101,94	105,87
Lipiec	81,67	129,61
Sierpień	92,16	128,98
Wrzesień	123,46	117,11
Październik	108,14	85,81
Listopad	114,34	49,89
Grudzień	95,68	95,05

* Wskaźnik sezonowości został obliczony na podstawie wzoru: $WS = (x_i/x_{sr}) \times 100\%$, gdzie x_i – liczba gości w danym miesiącu, x_{sr} – średnia miesięczna frekwencja w roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

Dla porównania przedstawiono (w tab. 2) wskaźnik sezonowości ruchu turystycznego w obiektach FWP i wskaźnik sezonowości ruchu sportowo-turystycznego w obiektach OPO Spała w 2009 r. w podziale na miesiące. W obiektach tych zarejestrowano w badanym roku około 50% ruchu turystycznego zanotowanego w całorocznych obiektach noclegowych w Spale.

W pierwszym przypadku analiza ruchu turystycznego wykazuje jego nasilenie od kwietnia do września i potwierdza sezonowość wypoczynku w Spałę. Analiza ruchu sportowo-turystycznego w obiektach OPO wykazuje natomiast największy ruch sportowo-turystyczny od kwietnia do czerwca, od września do października oraz w lutym, na co niewątpliwie ma wpływ obsługa zgrupowań oraz imprez sportowych, a także krótkoterminowej turystyki konferencyjnej i biznesowej. W drugim z omawianych przypadków funkcja sportowa i turystyczna uzupełniają się z zachowaniem sportowej jako priorytetowej (tab. 2).

Jak wcześniej wspomniano, jeszcze w okresie międzywojennym Spała była właściwie miejscowością zamkniętą, dlatego też o dostępności turystycznej miejscowości można mówić dopiero w okresie powojennym, w którym wyróżniamy dwa etapy przemian i rozwoju bazy noclegowej. Pierwszy etap to lata do 1989 r. kiedy monopol na obsługę ruchu wypoczynkowego w Spałę posiadał FWP, a obsługę ruchu sportowego COS. W tym czasie FWP zaadaptowało obiekty z czasów carskich i prezydenckich do celów wypoczynkowych i wybudowano wiele nowych należących do FWP. W roku 1968 powstała infrastruktura noclegowa i treningowa dla sportowców na bazie stadionu i hali sportowej z okresu międzywojennego – obecny Ośrodek Przygotowań Olimpijskich (OPO). Ponadto powstało kilka ośrodków wypoczynkowych sezonowych. Drugi etap przemian to lata po 1989 r., kiedy nastąpiły duże zmiany w bazie noclegowej Spały, zarówno ilościowe jak i jakościowe, w konsekwencji których w roku 2009 bazę noclegową FWP stanowiły jedynie trzy obiekty „Rogacz”, „Miś” i „Żbik”. Dawny DW FWP „Łoś” został sprywatyzowany i przekształcony w luksusowy hotel „Mościcki”, DW FWP „Sarenka” od dawna pełni funkcje mieszkaniowe dla byłych pracowników FWP, DW „Ryś” i DW „Dzik” zmieniły funkcję z wypoczynkowej na mieszkaniową, a DW „Żubr” przeznaczony jest do remontu, prawdopodobnie również na cele mieszkaniowe. W chwili obecnej bardzo okazale prezentują się obiekty noclegowe POP, dwa starsze zmodernizowano – „Olimpijczyk” i „Junior”, a w 2007 r. został wybudowany kolejny obiekt noclegowy – „Champion”. I choć formalnie noszą one nazwę „internat”, to standard świadczonych usług dorównuje standardowi trzygwiazdkowego hotelu. Obiekty te są częścią kompleksu sportowego obejmującego, poza wymienionymi: stadion, pływalnię, halę sportową lekkoatletyczną i wiele innych. Na miejscu ośrodka wypoczynkowego Zakładów Płytek Ceramicznych „Opoczno” – powstał prywatny trzygwiazdkowy hotel „Prezydent” zlokalizowany w południowej części Spały na prawym brzegu Pilicy, w dawnej części rezydencjonalnej Spały został uruchomiony obiekt noclegowy „Rezydencja Spalska” oraz „Dwór Carski” i willa „Jelonek”, zmodernizowany

i rozbudowany został dawny ośrodek PKP – obecnie Ośrodek Szkoleniowo-Konferencyjny „Zacisze”, powstały dwa obiekty pod wspólną nazwą Spalskie Pokoje Gościnne – „Spalska Oranżeria” oraz pokoje pod adresem: ulica Hubala 5. Internat szkoły sportowej I LO w Tomaszowie Mazowieckim to obecne Schronisko Młodzieżowe „Granamar”. Poza wymienionymi w Spale funkcjonuje Dom Rekolekcyjny „Ostoja” oraz sezonowo OW Łódzkich Zakładów Energetycznych.

Poza obiektami FWP i OPO, działającego jako jednostka budżetowa, obiekty noclegowe są prywatne lub dzierżawione. Funkcjonujący dawniej sezonowy Ośrodek Harcerski został czasowo zamknięty, a ośrodki wypoczynkowe „Sosenka” i ZNP zostały zlikwidowane (tab. 3).

W roku 1988 działalność wypoczynkową na terenie Spały prowadziło 10 ośrodków różnej skali i standardu, które dysponowały 1017 miejscami noclegowymi czynnymi cały rok (obecnie funkcjonuje 16 ośrodków o łącznej liczbie miejsc noclegowych 1250). W sezonie letnim liczba wzrastała do 1568 miejsc (obecnie poza OW Łódzkich Zakładów Energetycznych ośrodki sezonowe nie funkcjonują). W 1991 r. stałymi miejscami dysponowały jedynie FWP, PKP i COS. FWP posiadało siedem domów wczasowych (obecnie trzy), w których znajdowało się 755 miejsc (obecnie 223). Centralny Ośrodek Sportu dysponował dwoma obiektami noclegowymi i 162 miejscami noclegowymi, a obecnie w kompleksie Ośrodka Przygotowań Olimpijskich funkcjonują trzy obiekty z 405 miejscami noclegowymi. Liczba całorocznych obiektów noclegowych zwiększyła się. W ciągu ostatnich 20 lat standard obiektów noclegowych został podwyższony, jest bardziej zróżnicowany i zmieniła się ich forma własności. Jak już wspomniano, kilka dawnych obiektów noclegowych zmieniło funkcje z wypoczynkowej na mieszkaniową.

Przemianom podlega również baza gastronomiczna i towarzysząca. Bazę gastronomiczną, poza znajdującą się w obiektach noclegowych, stanowią „Zajazd Spalski”, restauracja „Pod Żubrem”, „Karczma Spalska” oraz trzy inne punkty gastronomiczne. Natomiast niszczeje jadalnia FWP i kawiarnia „Pod Krasnalami”, niegdyś na 600 miejsc, oraz Kawiarnia „Pod Krasnoludkami”. Do bazy towarzyszącej Spały zaliczyć można: Punkt Informacji Turystycznej, Park Linowy „Adrenalina”, ścieżki rowerowe, szlaki piesze oraz duże i nowoczesne zaplecze rekreacyjno-sportowe OPO.

Tabela 3. Przemiany bazy noclegowej w Spale od XIX do XXI w.

Stan obecny				Stan pierwotny		
Nazwa obiektu	Adres	Rok	Forma własności	Rok budowy	Funkcja pierwotna	Uwagi
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
DW FWP „Rogacz”	ul. Mościckiego 19	1948 /1949	FWP, od 2000 r. Spółka z o.o.	1900	hotel „Savoy”	początek lat 90. – remont, przeniesienie recepcji, stolówka
DW FWP „Miś”	ul. Mościckiego 19	1982	FWP, od 2000 r. Spółka z o.o.	nie dotyczy	nie dotyczy	od 2000 r. – remont – prowadzony etapami
DW FWP „Żbik”	ul. Mościckiego 19	1977	FWP, od 2000 r. Spółka z o.o.	nie dotyczy	nie dotyczy	2000 r. – remont kapitalny
Internat „Olimpijczyk”	ul. Mościckiego 6	1999	jednostka budżetowa	1979	internat „Domont”	1999 r. remont, zmiana nazwy – „Olimpijczyk”
Internat „Junior”	ul. Mościckiego 6	1986	jednostka budżetowa	nie dotyczy	nie dotyczy	remont 2009 – (IX) – 2011 (II)
Internat „Champion”	ul. Mościckiego 6	2007	jednostka budżetowa	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy
Hotel „Mościcki	ul. Nadpiliczna 2	2005	prywatny	1940	obiekt wybudowany dla rannych żołnierzy Luftwaffe, od 1948/49 FWP	w 2005 r. kapitalny remont
Hotel „Prezydent”	ul. Hubala 15	2005	prywatny	brak danych	OW Zakładu Płytek Ceramicznych „Opoczno”	budowa hotelu w 2005 r.
Hotel „Rezydencja Spalska”	ul. Wojciechowski 15	2002	prywatny	brak danych	obiekt z czasów carskich	remont w 2002 r.
Hotel „Dwór Carski”	ul. Nadpiliczna 3	2007	prywatny	1888	kuchnia na potrzeby pałacu Wielopolskich, ośrodek zdrowia, apteka, późniejsza poczta	remont w 2006 r.

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
„Willa Jelonek”	ul. Mościckiego 9	2002	prywatny	1889	obiekt z czasów carskich, po wojnie FWP, następnie mieszkania, obecnie apartamenty wypoczynkowe	remont w 2002 r.
Ośrodek Szkoleniowo-Konferencyjny „Zacisze”	ul. Piłsudskiego 20	2010	Kolejowe Przedsiębiorstwo Turystyczno-Wypoczynkowe „Natura Tour” Spółka z o.o.	1961	OW PKP	1985 remont – dobudowa piętra
Spalskie Pokoje Gościnne „Carska Oranżeria”	ul. Wojciechowski 15	1996	prywatny	XIX w.	obiekt z czasów carskich	remont 1995 r.
Spalskie Pokoje Gościnne	ul. Hubala 5/7	1995	prywatny	PGR	poła uprawne	nie dotyczy
Dom Formacyjny-Rekolekcyjny „Ostoja”	ul. Piłsudskiego 6/10	2002	diecezja łowicka	1910	stajnia koni carskich, w okresie międzywojennym stajnia koni prezydentów Polski, po II wojnie młyn zbożowy	remont 2002
Schronisko Młodzieżowe „Granamar”	ul. Wojciechowski 12	1994	dzierżawa	1972	internat sportowy I LO w Tomaszowie Maz.	remonty bieżące
Ośrodek Wypoczynkowy „Energetyk”	przy drodze wjazdowej do Spały od strony Tomaszowa Maz.	1994	Zakład Energetyczny w Łodzi	brak danych	brak danych	remonty bieżące
ZHP Ośrodek Obozowy	ul. Harcerska 1	1966	ośrodek Komendy Chorągwi ZHP w Łodzi	brak danych	brak danych	czasowo zamknięty
Dawny DW FWP „Żubr”	ul. Nadpiliczna 4	2010	prywatny	1940	obiekt wybudowany dla rannych żołnierzy Luftwaffe, od 1948/49 dom wypoczynkowy FWP	obiekt zamknięty, do remontu z przeznaczeniem na cele mieszkaniowe

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
Dawny DW FWP „Sarenka”	ul. Mościckiego 7	1989	mieszkania prywatne	1910	piekarnia, od 1948 obiekt wypoczynkowy FWP,	remonty bieżące
Dawny DW FWP „Dzik”	ul. Mościckiego 2	2001	własność S-Bud	1910	hotel Bristol, od 1948 r. dom wypoczynkowy FWP	2001 r. przebudowa, 2001/2002 remont, apartamenty
Dawny DW FWP „Ryś”	ul. Wojciechowski 6	1996	mieszkania prywatne	1978	DW FWP, obecnie mieszkania prywatne	1994 r. komunalizacja, 1995 r. adaptacja na cele mieszkaniowe, od 1996 r. sprzedaż mieszkań
Dawny Ośrodek Wczasów Rodzinnych „Sosenka”	przy drodze wjazdowej do Spąły od strony Tomaszowa Maz.	1962	Łódzkie Przedsiębiorstwo Przemysłu Drzewnego, Okręgowe Przedsiębiorstwo Surowców Włókowych, Zakładów Sklejek w Radomsku i Zakładów Meblowych w Piotrkowie Tryb.	nie dotyczy	nie dotyczy	w 1995 r. zlikwidowany
Dawny Ośrodek Wypoczynkowy ZNP	przy drodze wjazdowej do Spąły od strony Tomaszowa Maz.	1966	Ośrodek Usług Pedagogicznych i Socjalnych w Łodzi	nie dotyczy	nie dotyczy	w 1995 r. zlikwidowany

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

Układ przestrzenny Spały i struktura użytkowania ziemi w sołectwie Spała

Badania morfologiczne Spały prowadzone przez LISZEWSKIEGO w 1991 r. pozwoliły stwierdzić, że: „miejscowość ma charakter rezydencji leśno-parkowej z dającymi się wydzielić następującymi jednostkami: centralną – rezydencjonalno-wypoczynkową, na terenie której zlokalizowane są obiekty FWP; wschodnią – sportowo-rekreacyjną, na terenie której zlokalizowany jest OPO, oraz słabiej wykształcone: zachodnią, z rozwiniętą bazą kempingową, oraz północną, z Ośrodkiem Wypoczynkowym PKP. Spała powstała na terenie lasu sosnowego, który w części centralnej został przekształcony w park. Liniami granicznymi są ciągi komunikacyjne (dwa szlaki drogowe i ulica obwodowa) oraz linie podziału własnościowego, wyznaczające zasięgi wszystkich ośrodków wypoczynkowych, z wyjątkiem FWP. Spała reprezentuje układ prosty, powstała jako monofunkcjonalna miejscowość rezydencjonalna. Natomiast fizjonomia miejscowości jest bardzo zróżnicowana pod względem kubatury architektury i standardu” (s. 15).

W ciągu ostatnich 20 lat na terenie Spały zaszły dość istotne zmiany w układzie przestrzennym. Powstały dwie bardzo wyraźne jednostki z zabudową mieszkaniową, jedna na lewym brzegu Pilicy, pomiędzy OPO i zbiornikiem na rzece Gać (na terenach dawnych ogrodów FWP), a druga na prawym brzegu Pilicy, na terenie dawnego PGR-u. W części centralnej – rezydencjonalnej, zachodzą przemiany własnościowe i zmiana funkcji wypoczynkowej niektórych budynków noclegowych FWP na funkcję mieszkaniową oraz powstają nowe punkty gastronomiczne. W 2011 r. wraz z oddaniem do użytku – Przyrodniczej Stacji Terenowej – Ośrodka Dydaktycznego Uniwersytetu Łódzkiego, Spała zyska nową funkcję – funkcję badawczą i dydaktyczną szkolnictwa wyższego.

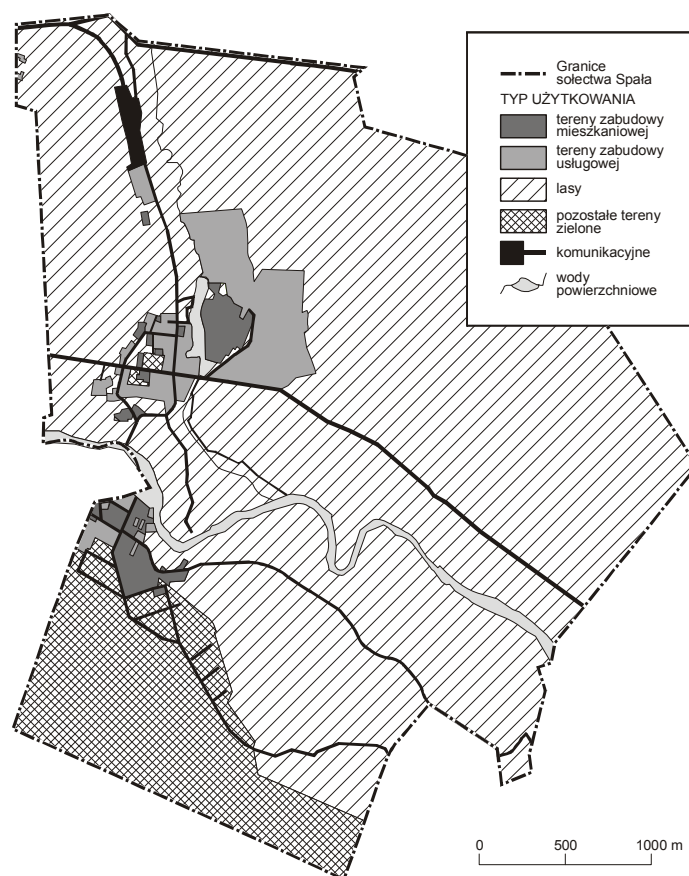
Ważnym miernikiem funkcji turystycznej miejscowości jest struktura użytkowania ziemi. W czerwcu 2010 r. na terenie sołectwa Spała zlokalizowano 658 działek o łącznej powierzchni 1126, 74 ha (tab. 4, rys. 1).

Największy udział w powierzchni sołectwa mają obszary leśne (74%) zajmujące 841 ha na 66 działkach. Wydzielone działki mają bardzo dużą powierzchnię i należą do Nadleśnictwa Spała. Drugie miejsce pod względem powierzchni (12%) zajmują tereny zielone inne niż lasy (w tym łąki, pastwiska i nieużytki) o łącznej powierzchni 139 ha. Na taki udział terenów zielonych niewątpliwie ma wpływ zieleń ogólnodostępna, ale również działki, być może w przyszłości przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową, na terenie dawnego PGR-u, zlokalizowane po prawej stronie Pilicy. Zajmują

Tabela 4. Struktura użytkowania ziemi w sołectwie Spała (według funkcji działek ewidencyjnych)

Kategoria	Liczba działek	Łączna powierzchnia działek (ha)	Udział w ogólnej powierzchni (%)
Lasy	66	841,41	74,6
Tereny zielone inne niż lasy (łąki, pastwiska, nieużytki)	234	138,81	12,3
Wody powierzchniowe	7	25,47	2,3
Tereny komunikacyjne	67	22,98	2,0
Tereny zabudowy mieszkaniowej	195	20,34	1,8
Tereny zabudowy usługowej	89	77,69	6,8
Łącznie	658	1 126,74	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

Rys. 1. Struktura użytkowania ziemi w sołectwie Spała w 2010 roku (oprac. graficzne A. Bińczyk)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

one 12,3% ogólnej powierzchni i są to działki niewielkie. Tereny zabudowy usługowej stanowią prawie 7% powierzchni sołectwa zajmując blisko 78 ha, głównie w centrum Spały (niektóre pełnią funkcję usługowo-mieszkaniową), oraz tereny należące do OPO (o powierzchni około 20 ha) i obszary leśne związane z Ośrodkiem Harcerskim. Zbliżony udział, po około 2%, mają obszary wodne (25,4 ha) i komunikacyjne (22,9 ha). Najmniejszy odsetek gruntów (1,8%) zajmują tereny zabudowy mieszkaniowej o łącznej powierzchni działek około 20 ha. W ciągu ostatnich 20 lat obszar ten znacznie powiększył się ze względu na wspomniane wcześniej osiedla mieszkaniowe oraz wzrosła liczba działek z zabudową mieszkaniową. Niektóre działki zmieniły funkcje z usługowej na mieszkaniową dzięki adaptacji ośrodków FWP na cele mieszkaniowe.

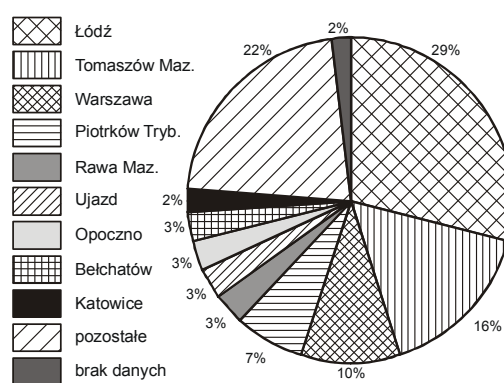
Najwięcej działek (234) zajmują tereny zielone inne niż lasy. Drugie miejsce pod względem liczebności zajmują działki mieszkaniowe (195), następnie działki pełniące funkcję usługową (89), działki z terenami komunikacyjnymi (67), działki leśne (66) i wody powierzchniowe (7). Należy podkreślić, że tereny zabudowy usługowej w większości nastawione są na obsługę osób odwiedzających Spałę i w niej wypoczywających. Duże obszary leśne, tereny zielone oraz tereny zabudowy usługowej, a także ruch turystyczny w obiektach noclegowych w 2009 r. potwierdzają, iż jest to miejscowość o rozwiniętej funkcji turystyczno-wypoczynkowej oraz ze względu na istniejący tu Ośrodek Przygotowań Olimpijskich – funkcji sportowej. Wzrost liczby stałych mieszkańców oraz w ostatnich latach działek mieszkaniowych i budynków mieszkalnych potwierdzają, że jest to dobre miejsce do zamieszkania.

Ruch turystyczny w świetle badań ankietowych

Ruch turystyczny jest główną determinantą rozwoju funkcji turystycznej miejscowości czy obszaru. To w wyniku przestrzennej ruchliwości ludzi, podejmowanej w celach turystycznych rozwija się specyficzna działalność społeczno-ekonomiczna w danym miejscu (por. MATCZAK 1989, s. 29).

Badania ruchu turystycznego przeprowadzono metodą dostępnościową w dniach 21–25 czerwca 2010 r. Były to badania pilotażowe prowadzone w centrum Spały (na terenie parku, przed obiektami noclegowymi i gastronomicznymi), a łączna liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych wyniosła 249. Na podstawie zebranego materiału potwierdza się fakt, że funkcja turystyczna Spały ma charakter regionalny. Spośród ankieto-

wanych turystów najwięcej osób przyjechało z Łodzi (73)¹, Tomaszowa Mazowieckiego (40) oraz Warszawy (25). Z tych trzech miast pochodziła ponad połowa respondentów (rys. 2). Stosunkowo liczną grupę stanowili również mieszkańcy Piotrkowa Trybunalskiego (18), w dalszej kolejności zaś mieszkańcy Rawy Mazowieckiej (8), Ujazdu (8), Opoczna (7), Bełchatowa (6) oraz Katowic (5). W grupie „pozostałe” znalazły się miejscowości, z których pochodziło nie więcej niż pięciu badanych.

Rys. 2. Pochodzenie badanych turystów w Spale
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

W strukturze płci odnotowano niewielką nadwyżkę (pięć osób) kobiet nad mężczyznami. Wśród ankietowanych były osoby w wieku poniżej 18. roku życia (wszystkie w wieku 17 lat), co stanowi 2% ogółu badanych. W wieku 18–25 lat było 38 osób, 26–35 – 86, 36–45 – 59, 46–55 – 31, 56–65 – 18. Turysty w wieku powyżej 65 roku życia stanowili jedynie 3%. Spośród wszystkich ankietowanych 2%, z różnych przyczyn, nie podało swojego wieku. Osoby, które wyraziły zgodę na udział w badaniu jako wykonywany zawód podały ponad 50 różnych odpowiedzi. Najliczniejszą grupę stanowili emeryci i renciści, których odnotowano 29. Spośród czynnych zawodowo najczęściej przedstawicieli miały takie grupy zawodowe, jak: nauczyciele (20 osób), sprzedawcy i przedstawiciele handlowi (38), pracownicy administracji państwowej (17) oraz pracownicy fizyczni (11). Z uwagi na obecność w Spale Centralnego Ośrodka Sportu, nie dziwi fakt, iż dziewięciu respondentów było zawodowymi sportowcami.

¹ W charakterystyce ruchu turystycznego liczby w nawiasach informują o liczbie wskazań danej odpowiedzi.

Najliczniej reprezentowaną grupą spośród ankietowanych były osoby, które zdecydowały się na indywidualne zwiedzanie. Grupa ta liczyła 120 turystów. Na pobyt w gronie rodzinnym i/lub najbliższych znajomych zdecydowało się 79 osób. Najmniej popularną formą pobytu, wskazaną jednak przez blisko 20% respondentów był pobyt zorganizowany. Charakter pobytu badanych turystów w Spale był zróżnicowany. Najczęściej wymieniane to: wycieczka (90), wczasy (51) oraz pobyt u rodziny (33). W dalszej kolejności zaś pobyt na działce, rajd czy biwak. Osobną grupę stanowiła kategoria „inne”, w której dominowały: udział w konferencji bądź szkoleniu (14) oraz obóz sportowy (8).

Spała, jako popularne miejsce turystyki wypoczynkowej, odwiedzana jest rokrocznie przez rzeszę wielbicieli. Wiele osób przybywa w to miejsce po kilka, kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt razy w ciągu życia. Dla 129 badanych była to już kolejna wizyta w Spale. Na pytanie, która zatem to wizyta, praktycznie wszyscy respondenci odpowiadali „nie pamiętam”, gdyż nie byli w stanie, ze względu na ich dużą liczbę, podać odpowiedzi zgodnej z rzeczywistością. Największą popularnością cieszyły się pobyty weekendowe (1-, 2- lub 3-dniowe). Na taki pobyt w Spale zdecydowały się 122 osoby. Kolejne 120 osób przebywało w Spale od trzech do siedmiu dni. Piętnastu ankietowanych zdecydowało się na pobyt dłuższy niż tydzień, z czego dwie osoby przebywały w Spale trzy tygodnie i kolejne dwie aż miesiąc, co było najdłuższym okresem pobytu w badanej miejscowości.

Przyglądając się bliżej strukturze bazy noclegowej, z której podczas pobytu korzystali ankietowani, zauważalna jest wyraźna dominacja obiektów zaszerogowanych jako domy wczasowe. Nocleg w tego typu placówkach wybrało 81 respondentów. Dalsza część struktury wykorzystania poszczególnych typów obiektów noclegowych przedstawia się następująco: z hotelu skorzystało 58 osób, z kwatery prywatnej – 44, z pensjonatu – 17, z kempingu – 3, i po dwie osoby ze schroniska i pola namiotowego. Kategoria „inne”, którą ankietowani wskazali 43 razy, obejmowała zakwaterowanie u członka rodziny, u znajomej osoby lub na działce letniskowej. Jedna osoba jako miejsce zakwaterowania wskazała Dom Formacyjno-Rekolekcyjny „Ostoja”.

Ankietowani, pytani o główne motywy wyboru Spały jako miejsca spędzania czasu wolnego w pierwszej kolejności wymieniali: walory turystyczne obszaru (120 wskazań), bliskość miejsca zamieszkania (57 wskazań), znajomość terenu (43) a także namowa znajomych (40), którzy w oparciu o własne doświadczenia pozytywnie ocenili Spałę jako miejsce wypoczynku. Istotnym motywem okazało się również posiadanie rodziny w samej Spale bądź też w niewielkiej odległości od niej. Kilka osób otrzymało skierowanie na wczasy w obiektach FWP.

Dominującym środkiem komunikacji, z którego korzystali ankietowani był samochód, wskazany przez 184 osoby. Na dalszych miejscach znalazły się środki komunikacji państwowej (PKP i PKS), autokar wycieczkowy oraz rower.

W trakcie badania zapytano turystów o miejsca i obiekty, jakie planują zobaczyć w czasie swojego pobytu w Spałę i okolicach. Największą popularnością cieszyły się: pomnik żubra, drewniany kościół pw. Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej, Centralny Ośrodek Sportu, bunkry w Konewce, kościół pw. św. Idziego w Inowłodzu, Skansen Rzeki Pilicy, Niebieskie Źródła oraz... „Karczma Spalska”.

Funkcja turystyczna Spały w świetle wybranych mierników

Literatura przedmiotu jako jeden ze sposobów określania poziomu rozwoju funkcji turystycznej podaje możliwość wykorzystania licznych mierników. Ich konstrukcja uwzględnia różne składowe związane z ruchem turystycznym i zagospodarowaniem turystycznym. Spośród istniejących wskaźników w celu scharakteryzowania funkcji turystycznej Spały autorzy wybrali:

- wskaźnik Baretje’a-Deferta – liczba turystycznych miejsc noclegowych przypadających na 100 stałych mieszkańców;
- wskaźnik Deferta – liczba turystów korzystających z noclegów przypadających na 1 km² powierzchni badanego obszaru;
- wskaźnik Schneidera – liczba osób korzystających z noclegów przypadających na 100 stałych mieszkańców;
- wskaźnik gęstości bazy noclegowej – liczba miejsc noclegowych przypadająca na 1 km² powierzchni badanego obszaru (ŻEK 2008).

Spała, jako miejscowość o bogatych tradycjach wypoczynkowych charakteryzuje się wysokimi wartościami wyżej wymienionych wskaźników (tab. 5).

Tabela 5. Wartości wybranych mierników funkcji turystycznej dla Spały

Miernik	Wartość
Baretje’a-Deferta	276,55
Deferta	5 411,08
Schneidera	14 365,71
Gęstości bazy noclegowej	104,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

W Polskich warunkach przyjmuje się, że funkcja turystyczna jest główną bądź jedną z dominujących funkcji społeczno-gospodarczych obszaru, gdy wskaźnik Baretje'a-Deferta przekracza wartość 50, a Schneidera – 500 (KUREK 2007, za: Warszńska 1985). W przypadku Spały wartości obu wskaźników znacznie przekraczają próg minimalny, co potwierdza istotne znaczenie funkcji turystycznej w tej miejscowości. Ponadto wartość wskaźnika Baretje'a-Deferta przekraczająca 100 pozwala zaliczyć Spałę do miejscowości turystyki pobytowej (KUREK 2007, s. 41). Na uwagę zasługuje bardzo wysoka wartość wskaźnika Schneidera, wynikająca przede wszystkim z faktu, iż Spała jest na stałe zamieszkała przez zaledwie kilkaset osób, co w zestawieniu ze znacznym ruchem turystycznym, rejestrowanym w obiektach noclegowych, daje tak wysoką wartość wspomnianego wskaźnika. Liczba miejsc noclegowych oraz popularność Spały wśród turystów znajdują odzwierciedlenie w wartościach pozostałych mierników, tj. Deferta i gęstości bazy noclegowej.

Wysokie wartości analizowanych wskaźników potwierdzają znaczenie Spały jako miejscowości o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej.

Podsumowanie

1. Spała wyrosła w otoczeniu środowiska naturalnego, które po dziś dzień wykorzystywane jest do celów wypoczynkowych i stanowi o wyjątkowej atrakcyjności turystycznej badanej miejscowości.
2. Niewątpliwym walorem Spały jest zagospodarowanie turystyczne, a w szczególności baza noclegowa, która rozwinęła się w okresie powojennym w oparciu o zabudowę z czasów carskich i prezydenckich oraz budowę nowych obiektów wypoczynkowych i sportowych. W okresie powojennym monopol na inwestycje i obsługę wypoczywających oraz sportowców miały centralnie sterowane instytucje, takie jak: Fundusz Wczasów Pracowniczych i Centralny Ośrodek Sportu.
3. W początkowym okresie transformacji ustrojowej w ostatniej dekadzie XX w. Spała, jak i wiele innych miejscowości wypoczynkowych w Polsce, przeżywała kryzys, z którego wychodzi zwycięsko.
4. Czas po 1989 r. to okres przekształceń w Spale o charakterze ilościowym i jakościowym: modernizacja i prywatyzacja istniejących obiektów wypoczynkowych, budowa nowych, zmiana funkcji obiektów wypoczynkowych na mieszkaniowe.

5. Rozwiniętą funkcję turystyczną Spały potwierdzają: intensywność zagospodarowania turystycznego, wykorzystanie obiektów noclegowych, struktura użytkowania ziemi, badania ruchu turystycznego oraz wysokie wartości mierników funkcji turystycznej.
6. W Spale w ciągu ostatnich 20 lat zmienia się profil „klienta” – z wczasowicza wypoczywającego z rodziną (w sezonie od maja do września) na turystę – uczestnika konferencji, seminariów, spotkań biznesowych, integracyjnych (czemu niewątpliwie sprzyja położenie pomiędzy Łodzią a Warszawą). W Spale organizowane są również „zielone szkoły” dla dzieci i młodzieży. Zróżnicowany motyw przyjazdów do Spały zmniejsza sezonowość ruchu turystycznego, co jest zjawiskiem korzystnym dla większego wykorzystania istniejącej infrastruktury i dalszego rozwoju miejscowości.
7. Spała jest miejscem wypoczynku przede wszystkim o zasięgu lokalnym i regionalnym, a jako miejscowość o uznanej marce turystycznej ma grupę swoich „stałych bywalców”, którzy odwiedzają ją po kilka, a nawet kilkanaście razy w roku. Natomiast zasięg przestrzenny ruchu sportowego (OPO Spała) można określić jako ogólnokrajowy i międzynarodowy.
8. W ostatnim czasie obserwuje się zwiększone migracje w obie strony: do Spały przybywają z okolicznych miejscowości zatrudnieni w usługach turystycznych, natomiast ze Spały dojeżdża się do pracy w Tomaszowie Mazowieckim czy Łodzi (np. lekarze, prawnicy).
9. Zmiany w układzie przestrzennym Spały wywołuje ruch budowlany, a powstanie w ciągu ostatnich 10 lat dwóch dużych jednostek mieszkaniowych o charakterze willowym potwierdza, że jest to miejsce dobre nie tylko do wypoczynku, ale i do zamieszkania.
10. Spała często postrzegana jest jako dawna rezydencja carów i prezydentów. Ta dawna „rezydencjonalność” Spały przetrwała w nazwach obiektów „Rezydencja Spalska”, „Carska Oranżeria”, „Dwór Carski”, natomiast „prezydenckość” w nazwach obiektów – hotel „Prezydent” i nazwach ulic – Piłsudskiego, Wojciechowskiego, Mościckiego, czy wydarzeń – „dożynki prezydenckie”.
11. Analizując rozwój Spały oraz rejestrując zmiany w rozwoju przestrzennym i fizjonomii zabudowy można mówić o Spale, że przeszła dwa etapy rozwoju – od miejscowości rezydencjonalnej do wypoczynkowej i od wypoczynkowej do miejscowości rezydencyjnej, w której coraz większego znaczenia nabierają „rezydencje mieszkaniowe” i zabudowa willowa.

BIBLIOGRAFIA

- „Gazeta Bunkrowa i Kurier Spalski”, 2010, wydanie jednorazowe, bezpłatne, 18–19 września.
- KOBALCZYK A., 2011, *Most dla generała*, „Tomaszowski Informator Tygodniowy”, nr 11(1078), 18 marca, ss. 10.
- KUREK W. (red.), 2007, *Turystyka*, PWN, Warszawa.
- LISZEWSKI S., 1989, *Funkcja turystyczna Augustowa*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- LISZEWSKI S., 1991, *Spała. Morfologia i funkcja miejscowości wypoczynkowej*, „Turyzm”, z. 2, s. 5–32.
- ŁUCZYŃSKA D., 1990, *Spała jako ośrodek turystyczny*, mpis pracy magisterskiej wykonanej w Zakładzie Geografii Miast i Turyzmu IGEiOP Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 148.
- MATCZAK A., 1989, *Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski*, „Turyzm”, nr 5: *Funkcja turystyczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 27–39.
- MATCZAK A., 1992, *Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Turyzm”, nr 5.
- PRZYBYSZEWSKA S., 1987, *Powstanie, rozwój i perspektywy Spały jako ośrodka turystyczno-wypoczynkowego*, mpis pracy magisterskiej wykonanej w Zakładzie Geografii Miast i Turyzmu IGEiOP Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 101.
- WYPYCH P., 2011, *Spała królewska, carska i prezydencka*, „Ziemia Łódzka”, nr 5(118), maj, s. 2–3.
- Zalew Sulejowski. *Spała, Tomaszów nad Pilicą. Mapa turystyczno-administracyjna*, 2008, Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Mazowieckim.
- ŻEK M., 2008, *Funkcja turystyczna obszaru nadbużańskiego*, „Turystyka i Hotelarstwo”, nr 14, Wyd. WSTiH, Łódź, s. 67–80.